

AZ EU-CSATLAKOZÁS LEHETSÉGES ELŐNYEI ÉS HÁTRÁNYAI A MAGYAR AGRÁRGAZDASÁGRA

(Possible advantages and disadvantages of the Hungarian
integration into the EU on Hungarian agriculture)

TÓTH LÁSZLÓ

Az Európa-politika atavizmusai mint az EU-bővítés axiómái

Az ún. európai, pontosabban a *hivatalos uniós gondolkodást* (és az ebből táplálkozó uniós politikát) az idő haladtával egyre érzékelhetőbben és egyre erőteljesebben *két atavizmus* jellemzi. Az egyik úgy fogalmazható meg, hogy *Európa csak egy paradigmán belül ismeri el a pluralizmust, de nem ismeri el a paradigmák pluralizmusát*. Kissé egyszerűbben, *csak és kizárólag EU-paradigma van*, Európa minden országának illetve régiójának – függetlenül attól, hogy az adott pillanatban és esetleg a jövőben az EU-n belül vagy kívül van-e – a megítélése, kezelése az EU-hoz való viszonyában történik. Európa jelene, még inkább jövője ezek szerint csak és kizárólag az Unió helyzetén értelmezhető.¹ Országoknak, régióknak az Unió politikai és egyre inkább az uniós bürokrácia követelményeihez kell (illik) igazodni, „kezelésüket” úgymond attól teszik függővé, hogy e követelményeknek mennyiben tudnak és akarnak megfelelni. Esetről-esetre a diktátumok, az egyre kevésbé burkolt politikai és gazdasági zsarolás olyan megnyilvánulásait is tapasztaljuk, amelyeket a demokráciáról szóló frazeológia sem képes palástolni.

Európa középső és keleti felében ehhez idomulva a nyomorúságból szabadulás kényszere, a nagy és egységes piac, a diszkrimináció megszűnte, a hatékonyság, gazdasági jólét és plurális demokrácia „mézesmadzagja” teszi megkívánttá, kívánatossá a mielőbbi hasonulást, befogadást, amit a kívülállók tülekedése, egymást legázoló igyekezete oly szépen példáz. Ezért halljuk nap mint nap itt és ott, hogy nincs politikai alternatíva az euroatlanti eszmével, a gyakorlatban pedig a csatlakozással szemben, még ha ennek várható és nyilvánvaló problémáitól és hátrányaitól sokan „fáznak” is, és a csatlakozás időpontját igyekeznek homályos feltételek teljesítésétől függővé tenni, bizonytalan időre kitolni. Ma egyszerűen „szentségtörés” arról beszélni, hogy más működő gazdasági modellek is léteznek, mint az uniós, amelyek más elveken építkeznek, ugyanakkor adott feltételek, körülmények között megfelelő hatékonyságot, gazdasági növekedést tudnak felmutatni.

E logikát következetesen érvényesítve, tovább gondolva nem bizonyítható az sem, hogy a ma az EU-n kívüliek számára nem létezik egy olyan modell, amely azt a feladatot, amelyet a közép- és kelet-európai régiók országaiban a modernizáció jelent, a mai uralkodó paradigmával szemben más alapokon jobban tudná szolgálni.

A másik atavizmus – ami természetét tekintve politikai – lényege úgy foglалható össze, hogy *Európa az egyetlen olyan kontinens, ahol hagyományosan minden ország ellenséges közvetlen szomszédaival.* Mivel ez az integrációval ellentétes és destabilizáló hatású, még az integrálódás előtt fel kell számolni, amit nemzetközi jogi intézmények keretei között, egyezményekben vagy más formákban deklarálni kell. Történelmi példaként a hagyományos német-francia ellenségeskedés megszüntetését, Dél-Tirol státusának rendezését említik. Az elsőszámú aspiránsok közül Törökország Görögországgal (és Ciprussal) szembeni, valamint Magyarország és szomszédai közötti ellenségeskedés megszüntetését tekintik a belépés minimálisan szükséges politikai feltételének. Ennek nemzetközi jogi egyezményekben történő deklarálását (legalábbis Magyarország és a szomszédai között), alapszerződések megkötését szorgalmazták illetve szorgalmazzák, miközben napnál világosabb, hogy itt szembekeötődsi folyik, valójában az alapszerződések nem alkalmasak arra a funkcióra (ti. az ellenséges érzületek és cselekvések megszüntetésére), amelyet szeretnének velük érvényre juttatni.

Ez a második atavizmus ugyancsak egy *paradigma* keretei közötti gondolkodást enged csupán meg számunkra, ami a *közép-európai status quo minden áron való fenntartására épül*, függetlenül olyan realitásoktól, amelyek csupán az utóbbi nem egészen egy évtized során bekövetkeztek ebben a régióban. A balkáni új „pax americana” mintájára egy „pax europae” ily módon történő presszionálása azonban a régió etnikai, gazdasági, politikai-gazdasági sajátosságai következtében igazából nem old meg semmit, legfeljebb a parázs a hamu alatt izzik tovább.

Mondhatná valaki, hogy a *dolgozat címben jelölt témájától túlságosan messze esik, túlságosan átpolitizált az eddigi fejtegetés.* Ennek azonban két érv is ellentmond. Az egyik, hogy az *EU bővítése*, illetve az EU-csatlakozás alapvetően politikai, *mégpedig nemzetközi politikai kérdés, politikai döntés (döntéssorozat) kérdése*, vagyis bármennyire szeretnének, bármennyire kényelmes lenne, nem kerülhető meg konkrét gazdasági problémák, gazdasági területek, így tehát az agrárszféra jövőjére vonatkozó vizsgálódások, elemzések tekintetében sem. A másik, hogy a jövő immanens természetéhez tartozik az alternatívitás, hiszen a jövőre vonatkozóan nem létezik biztos, hanem kisebb vagy nagyobb valószínűség. Ha ezt a két atavizmust és a belőlük következő paradigmákat fenntartás nélkül elfogadjuk és kizárólag rájuk építjük a jövőre vonatkozó döntéseket anélkül, hogy további alternatívákat, variánsokat is megvizsgálnánk, nemcsak hibát követhetnénk el, hanem nem tennénk eleget annak a tudományos követelménynek sem, amely a tudomány egyik lényeges jellemzőjének a kételkedést tekint. A középkorban az akkori tudomány a teológia szolgálatja, „ancilla theologiae” volt, saját legújabb kori tapasztalatunkból pedig ismerjük azt az állapotot, amikor „ancilla politicae”-t, a politika szolgálatját igyekeztek belőle csinálni. Nem lenne szerencsés sem az országra, sem személy szerint ránk kutatókra nézve, ha mindez más előjelekkel megismétlődne ósdi beidégződéseken, átgondolásra, továbbfejlesztésre szoruló nézeteken nyugvó politika alapján.

Az európai mezőgazdaság „(love) sztorija”

A nyugat-európai valamint a közép- és kelet-európai országok viszonya az elmúlt 7-8 év során mind a retorika, mind a valóságos kapcsolatok szintjén többször is változott. Bár ezek a változások az általános udvariasság, a segítő szándék, a közeledés szükségességének hangoztatása keretein belül maradtak, semmiképpen nem hagyhatók figyelmen kívül akkor, amikor az Európa egészének a jövőjével kapcsolatos lehetőségeket elemez-

zük. E változásokat kissé tréfásan egy olyan házassági előkészülethez hasonlíthatjuk, amit kezdetben a kokettálás és ismerkedés, a kapcsolatkeresés jellemez, ezt követi – komolyabbra fordulva a dolog – a házassági szerződés körüli problémák tisztázása, amit befolyásol a rokonság, a külső kötöttségek, körülmények alakulása is. Különösen jól érzékelhető ez a folyamat a *mezőgazdasággal kapcsolatos* kérdések tekintetében.

Az ismerkedés illetve a kapcsolatkeresés egyik oldalról a közeledő partner „szalonképességének” megteremtésével kezdődött, amit a kíváncsi partner a demokratikus intézmények kiépítésének, a piacgazdaságba való átmenetnek a követelményeiben fogalmazott meg. A gazdaság átalakításának alapjaként és elsőszámú követelményeként a *privatizáció* szükségességét jelölték meg, amely azután a *mezőgazdaság tekintetében kimondva-kimondatlanul a korábbi kollektivizált nagyüzemek megszüntetésének, a nyugat-európai családi típusú farmgazdaságok általánossá tételének céljában* konkretizálódott. Mindez akkor, amikor kölcsönösen még igen keveset tudtak egymásról.

A konkrét kapcsolatok a *külkereskedelem* területén kezdtek intenzívvé válni. A KGST összeomlása és a keleti kereskedelem szétzilálódása miatt a közeledni szándékozó országok megpróbálták *élelmiszer-exportjukat* azonnal Nyugat, mindenek előtt az *EU-országok piacaira* konvertálni. Kiderült azonban – ami persze korábban sem volt titok, csak nem volt különösebb jelentősége –, hogy ami jó volt a Keletnek, a korábbi partnernek, az közel sem üti meg azt a mértéket minőség tekintetében, mint amit a nyugati fogyasztó kíván, továbbá, hogy a minőség az elérhető árat, ezáltal a megszerezhető profit nagyságát döntően meghatározza. A hirtelen megnövekedett *importkinálat* pedig első ijedtségükben arra készítette főként a mezőgazdasági felesleggel rendelkező és saját belső piacait féltő nyugat-európai gazdaságokat illetve kormányokat, hogy a legkülönbélebb, hajuknál fogva előrangotott ürügyekkel korlátozzák ezt a hirtelen jött konkurenciát.² A kelet- és közép-európai országok nyugati exportkényszere ezekben az első években abban a sajátos tendenciában fejeződött ki, hogy az export növekedése volumenben jelentősen meghaladta az értékbeni növekedést. Ehhez nem csupán a gyengébb minőség (mindenek előtt a csomagolás, feldolgozottság stb.) járult hozzá, hanem az exportálókról részéről a hirtelen jelentkező túlkínálat okozta árverseny is. Tulajdonképpen azóta kiderült, hogy az *előzetes félelem* és az ezzel járó *propaganda és hisztériakeltés a keleti élelmiszer-dömpingtől* számos tekintetben megalapozatlan volt, a Közösség mezőgazdaságára, farmereire közel sem olyan veszélyes, mint amilyennek lefestették. Ezek a „görcsök” azonban lassan oldódnak, inkább csak a legutolsó egy-két évben kezdik a tagországok mezőgazdasági szakemberei is realisabban értékelni a helyzetet, amihez természetesen egyéb dolgok is kellettek.

Ezzel szemben viszont – tehát a Közösség agrárgazdaságainak keleti lehetőségeit illetően – viszonylag rövid idő alatt kiderült, hogy egy, a *piacgazdasági konkurenciára felkészületlen*, gyenge érdekérvényesítési készségű és piacgazdasági szempontból szabályozatlan, a hazai termelőket nem védő, mi több, a liberalizációt mint valami a piacgazdasági átmenethez feltétlen hozzátartozó, szükséges „kelléket” feltétlenül elfogadó állami (kormányzati) magatartás következtében kiszolgáltatott *mezőgazdaságot* a magas szinten támogatott és a fogyasztói társadalomban megtanult csomagolási, reklám- és PR-technikákkal „felszerelt” nyugati élelmiszerekkel a *belső piacon is „meg lehet szorogatni”*. Ezt a piacszerzést nagyban segítette, hogy az *élelmiszeripar privatizálása* során a külföldi tőke által szerzett piaci pozíciók – melyek, mint látni fogjuk, egy külső mozgatót is belevittek a kapcsolatokba – segítségével a megvásárolt kapacitások leállítására vagy a termelés csökkentése révén is könnyen elhelyezhetővé váltak a multik máshol gyártott termékei a keletkezett vákuumban, amelyek egyébként akadálytalanul, vámmen-

tesen vagy a GATT által megengedett maximális vámnál jóval alacsonyabb vámszinten juthattak be az országba. A megvásárolt gyárak, üzemek, telephelyek pedig részben logisztikai illetve ellátó központként, raktárbázisként esetenként nagyobb hasznot hajtottak új tulajdonosaiknak, mintha termelés folyt volna bennük.

Amikor az érintett kormányzatok részben korrigálták az elkövetett „szarvashibát”, nagyrészt már késő volt. *A szétzilálódott, termelési volumenét illetően drasztikusan visszaesett, technikai színvonalában, szervezetségében leromlott mezőgazdaság már nem volt képes talpra állni.* A lakossági jövedelmek csökkenése a válságot még mélyítette és a mai napig mélyíti is. Mindezek következtében – mint azt a statisztikai adatok közismerten bizonyítják – *egyrészt* 1989-94 között Szlovénia és Románia kivételével a tíz volt szocialista országban³ reálértékben csökkent a mezőgazdaság bruttó kibocsátása, *másrészt* Szlovákia kivételével mezőgazdasági termék és élelmiszer külkereskedelmi egyenlegük romlott, *továbbá* az EU-val folytatott mezőgazdasági termék és élelmiszer külkereskedelmi egyenlegük (az összehasonlítható országok esetében) Magyarország kivételével szufficitesből deficitessé vált.

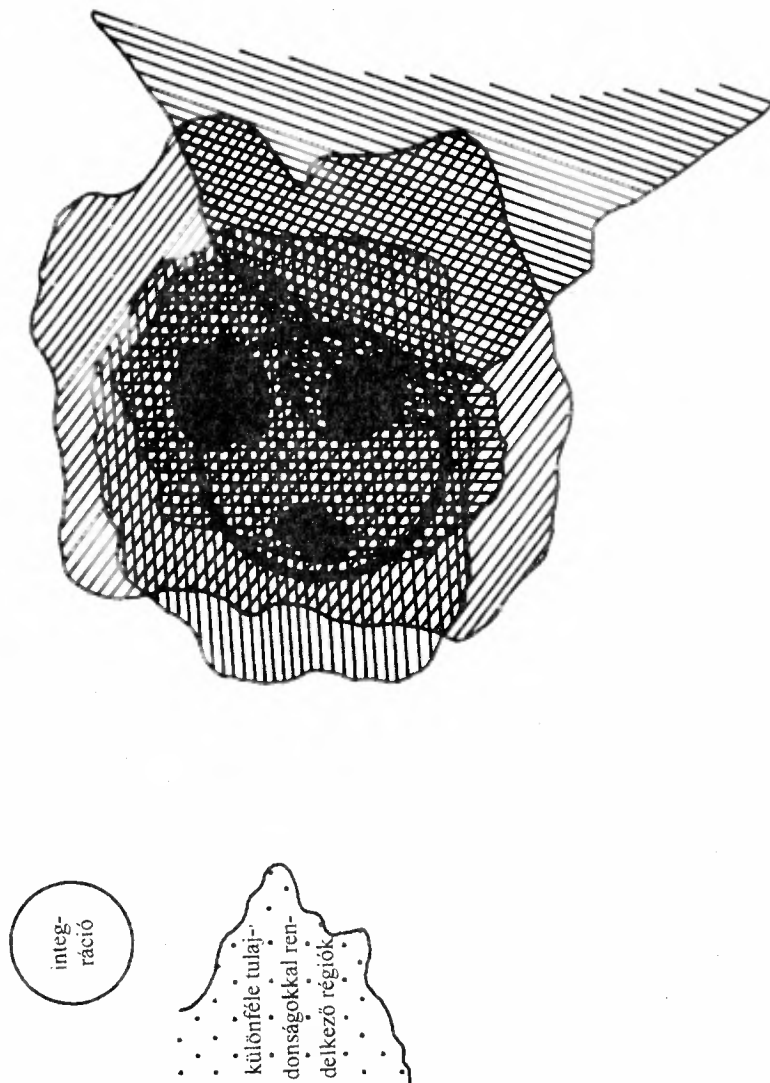
Hiába kötötte meg így a hat közép- és kelet-európai ország az Európai Unióval a Társulási Szerződést, a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek kedvezményes bejuttatása a közösségi piacra lényegében kihasználatlan lehetőség maradt az említett okok következtében. Ez azonban már a (love) sztori folytatása.

A házassági előkészületek buktatói – a mezőgazdasági integráció és regionalizáció

A *mezőgazdasági integráció* köztudottan a kezdetektől az egyik legneuralgikusabb problémája a Közösségnek. A mezőgazdasági közös piac csak jelentős fáziskéséssel és különleges szabályozással volt létrehozható, és azóta is állandó viták, ellentétek tárgyát képezi nem csupán a tagországok között, de a Közösség és a kívülállók között is. Ha ennek az okát keressük, azt kell látnunk, hogy a mezőgazdaság integrációja *nem elsődlegesen gazdasági, hanem sokkal inkább politikai érdekeken alapult és alapul* ma is. A gazdasági és politikai érdekek diverzitásának magyarázatát abban találjuk meg, hogy az eltérő agroökológiai potenciál, továbbá a múlt, a tradíciók miatti tartós hatékonysági különbségek *regionálisan jelentősen eltérő piaci pozíciókat*, piaci versenyhelyzeteket indukáltak ahhoz képest, mint amit a gazdaság más területein az egyéb közösségi érdekek indukáltak illetve diktáltak. *A természetes agrár régióképződés valójában soha nem volt „tekintettel” semmiféle integrációs határokra.* Kezdetben ugyan volt egy külsődleges indoka a közös agrárpolitikának, nevezetesen, hogy az élelmiszerbiztonság egy nettó élelmiszer-importőr integrációban olyan szabályozást kívánt, amely a külső élelmiszer-függőséget perspektivikusan oldotta. A későbbiekben az integrációs agrárpolitikának azonban inkább demonstratív szerepe vált hangsúlyozottá, vagyis az, hogy az integráció fejlődése, erősödése egy területen, a gazdaság egy szektorában nem „lőghat ki” az általános elvárások, az erősebb közös érdek diktálta tendenciák közül, amelyek olyan tartós jövedelmi különbségekhez vezettek volna a belső piac liberalizálása következtében, amelyeket politikailag nem lehetett megengedni. A megoldás egy egyre bonyolultabb, átláthatatlanabb szabályozás és a mezőgazdaság növekvő támogatása, amely hovatovább a Közösség legnagyobb anyagi terhévé vált, és amelyet soha nem lehetett és lehet úgy elosztani, hogy az akár a nettó befizetőknek, akár a nettó kedvezményezetteknek osztatlan megelégedésére szolgált volna.

1. ÁBRA

Az integráció és a különböző ismérvek szerinti regionalizáció viszonyai
(The relationship between integration and regionalisation by different features)

Az *integráció és a regionalizáció kettősségének* tudható be az is, hogy a Közösség egyik legnehezebb problémája minden egyes *bővülési-bővítési szakasz* előtt eddig is az volt, és ma is az, hogy a belépés előtt állók a külsőkkel szembeni protekcionizmus következtében inkább távolodnak a Közösségnek való megfeleléstől, semmint közelednének hozzá, hiszen az versenyképességüket, mezőgazdaságuk fejlesztését illetve a gazdagok belépés előtti alkalmazkodását gátolja, korlátozza.

Amikor a bővítés, a külsők csatlakozása konkrétan napirendre kerül, akár fejlettebb, gazdagabb, akár kevésbé fejlett, szegényebb országokról is van szó, a *mezőgazdaság harmonizációjával egy elhúzódó, feszültségekkel terhes folyamat veszi kezdetét*. A bővülést követően pedig – az eddigi tapasztalatok szerint – *felerősödik illetve megnő az újraelosztás kényszere és mértéke, ami az integráció kohézióját mérsékli*, ahelyett, hogy az újonnan belépők oldanak az egyébként is meglévő problémákat. Természetesen könnyebb a problémákat kezelni a gazdag országok, mint a szegény aspiránsok esetében, de azt mindenképpen látnunk kell, hogy az előbbieknél nagyobb gondjai sem az integráció általános erősítése irányába hatnak.

Valójában *sem elméletileg, sem a gyakorlatban nem tisztázott, hogy az integráció milyen mértékig bővíthető anélkül, hogy kohéziós ereje ne csökkenjen egy kritikus szint alá, vagy ne szűnjön meg*. Valószínűnek csupán az látszik, hogy a CAP mint integrációs intézmény nagyon nehezen bír el a jelenleginél nagyobb „terhelést” a regionális kiterjesztés (elsősorban a mezőgazdasági kiterjesztés) szempontjából.⁴

Ez is oka annak, hogy az aspiránsok társadalmi-gazdasági helyzetének, viszonyainak változtatására vonatkozóan számtalan – sokszor egymásnak ellentmondó, rögtönző – halogatónak tűnő csatlakozási követelményt jelölnek meg illetve javaslatot tesznek, amelyek nyilvánvalóan nélkülözik a mélyebb, egzaktabb megalapozottságot.⁵

A „tágabb család” – az agribusiness globális viszonyai

A mezőgazdasági integráció és regionalizáció viszonya azonban nemcsak önmagában értékelhető, hanem beágyazódik egy szélesebb kapcsolatrendszerbe, az agribusiness-be.

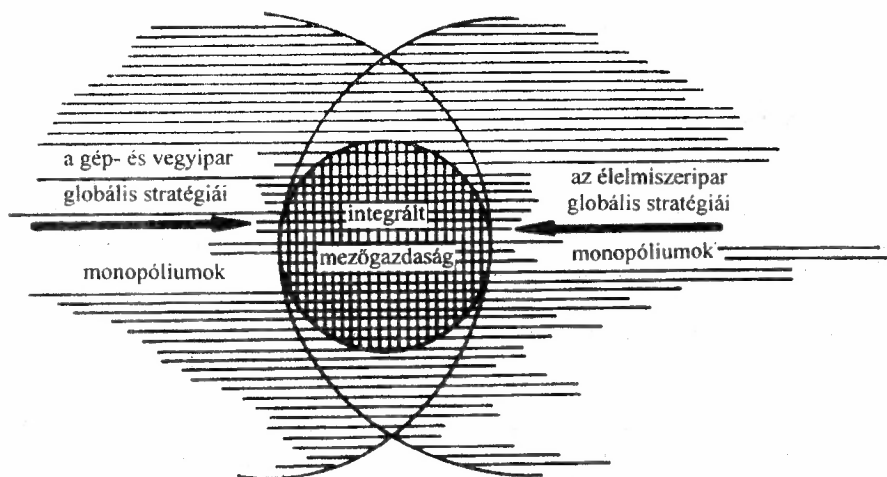
Világjelenség, hogy az *élelmiszeripar és az élelmiszerkereskedelem* a világon mindenütt a leginkább *monopolizált* ágazatok közé tartozik. Sőt, e monopóliumok között a multinacionális vállalatok szerepe meghatározó. Ezek egy *globális üzleti stratégia* keretei között alakítják termelési és értékesítési politikájukat, befektetési portfóliójukban a globális profitszpontokat érvényesítik. Ennek megfelelően a mezőgazdasági alapanyagok elsődleges feldolgozását oda telepítik, helyezik, ahol a mezőgazdasági termelés szempontjukból a legkedvezőbb. E tekintetben az agroökológiai potenciálból, az alacsonyabb bérekből és egyéb járulékos költségek hiányából (pl. környezetvédelmi), az állami szabályozás különbözőségeiből stb.-ből fakadó előnyök érvényesítésére törekednek, majd a fogyasztók felé haladva, a növekvő feldolgozottsági foknak megfelelően az elsődlegesen feldolgozott alapanyagok továbbfeldolgozását a fejlettebb országokba illetve a globális marketing révén a kevésbé fejlettek megfelelő piaci szegmenseibe juttatják. Itt tehát *sem az integráció, sem a regionalizáció nem elsődleges hatótényező*, azonban az *integráció a komparativitásra hatást gyakorolhat* abból következően, hogy a *protekciónizmus minden esetben eltéríti a költségeket* az enélkül egyébként kialakuló spontán nemzetközi munkamegosztás alapján, a komparativitásnak megfelelő ráfordítás-viszonyoktól.

Mondhatni az előbbivel analóg a mezőgazdasághoz *input-oldalról* kapcsolódó szektor helyzete és a mezőgazdaságot érintő hatása. Ha az iparnak van még erősen monopolizált területe az élelmiszeriparon kívül, akkor ez minden bizonnyal az. Itt is a multinacionális vállalatok, valamint globális stratégiájuk határozza meg a mezőgazdasági tevékenységek feltételrendszerét nagymértékben attól függetlenül, hogy milyen integrációs illetve regionalizációs erőterek léteznek.

Képletesen szólva a mai körülmények között a *multinacionális monopóliumok globális stratégiájába* ágyazottan működnek az *integrált országok mezőgazdaságai*, amelyeket a közös agrárpolitika az eddig ismert és alkalmazott eszközeivel egyre kevésbé képes összehangolni. Az agribusiness multinacionális vállalatai globális stratégiája részeként illetve következményeként fogható fel viszont a *nemzetközi szervezetek kereskedelem-liberalizációs törekvéseinek erősödése*, amely arra irányul, hogy a protekcionizmus mérséklésével a nemzetközi agrár munkamegosztás racionálisabb lehessen, ezáltal a mezőgazdasági termelés költségeinek csökkentésével az eddigieknél jobban érvényesíthetők legyenek a monopolista profitérdekek. Másképpen fogalmazva, a *mezőgazdaságot körülvevő multinacionális monopóliumok az integrációval szemben objektíve inkább a természetes agroökológiai potenciálok azonosságán illetve különbségén alapuló regionalizációban érdekeltek*.⁶

2. ÁBRA

A monopóliumok input és output oldali hatása az integrált mezőgazdaságra
(The effect of the monopolies on the integrated agriculture from input and output side)

Ebből a szempontból érdemesnek megkülönböztetett figyelmet azok az elképzelések és kezdeményezések, amelyek egyfelől az agrárpolitika „*renacionalizációjára*”, másfelől az országhatárokon átnyúló ún. „*eurorégiók*” kialakításával összefüggő kezdeményezések, amelyek itt-ott magának az integrációnak a határait is átlépik, mint például az Alpok–Adria Eurorégió esetében.

A globalizáció, az integráció és a regionalizáció természetének, összefüggéseinek és kölcsönhatásának valamint a mezőgazdaságra gyakorolt hatásának, a mezőgazdaságban érvényesülő sajátosságainak tisztázatlansága valószínűleg nagyban hozzájárul ahhoz, hogy számtalan bizonytalanság, kétség, fals elképzelés, félelem, gyanakvás, másik oldalról indokolatlan optimizmus van a közös agrárpolitika jövőjével valamint az EU további bővítésének mezőgazdaságot érintő következményeivel, hatásaival kapcsolatban. E kérdéseknek az újragondolása, alaposabb elemzése segíthet ezek elosztatásában és megfelelő megoldások megtalálásában illetve kimunkálásában.

A nagy általánosságok szintjén inkább csak az fogalmazódik meg, hogy milyen gazdasági előnyökkel járhat számunkra a csatlakozás. Közülük az áhított 400 milliós piac (a többi potenciális csatlakozóval együtt), a tőkehiány enyhítése, a technikai-technológiai felzárkózás, a modernizáció lehetősége kerül legtöbbször említésre. Kétségkívül vonzó, értelmes, perspektivikus előnyök ezek. Azonban arról hallgat a fáma (a hivatalos argumentálás), vagy legalábbis nem teszi egyértelművé, hogy a felelgetett előnyök nem hullanak az ölünkbe, ezeknek ára van, illetve ára lesz a jövőben. Vagyis itt egy cost-benefit relációról van szó, ahol a várható előnyökkel szembe kell állítani azokat a költségeket, amelyeket először a csatlakozásért, később a tagságért vállalunk, fizetnünk kell.

Félelmek és veszélyek – miért tart a Közösség az agrárbővüléstől?

Paradox módon sokkal többet tudunk azokról a *fenntartásokról*, félelmekről, amelyek az EU illetve egyes országai fogalmaznak meg már hosszabb ideje a lehetséges bővülést-bővítést illetően, mint az esetleg ránk hátrányos következményekről. Nehéz lenne ennek a pontos okait megnevezni, sőt, talán nem is különösebben érdekes ez. Maga a jelenség a fontos.

Az Unió agrárpolitikusi, agrárspecialistái és agrárbürokratái évek óta veszik számba azokat a lehetséges veszélyeket és költségeket, amelyek az ún. „keleti bővülés” következtében leselkednek rájuk, különösképpen az agrárcsatlakozás következményeként. Mi több, már intézkedéseket, stratégiákat dolgoztak ki ezek kivédésére vagy legalábbis mérséklésére, amelyek egyik fontos állomása az *ország tanulmányok* készítése volt az elmúlt évben, a másik pedig a közismert *kérdőívek* elkészítése és kitöltetése a csatlakozni szándékozókval. Vagyis jól feltérképeztek bennünket, ami a csatlakozással kapcsolatos EU-tanulmányokból is érzékelhető.⁷ Sőt, eddigi magatartásukban, mint azt számtalan esetben érzékelhettük – minden ellentétes frazeológiával szemben –, már eddig is fellelhető volt velünk kapcsolatos hosszú távú érdekeik felismerése és érvényesítése.⁸

Milyen érdekek dominálnak valójában a *közösségi magatartásban*? Melyek a fő veszélyek, miből származnak és mekkorák azok a költségek, amelyeket a „keleti bővülés-bővítés” kapcsán megfogalmaznak illetve kalkulálnak? Induljunk ki a veszélyekből, mert ezekből lehet levezetni a költségeket.

A *veszélyek* két csoportba sorolhatók. Az egyik csoport a piac oldaláról „leselkedik” az EU farmereire. A vámok nélküli piacon az olcsó keleti termékek konkurensei lesznek az eddigi belső piacon, a termelők elveszíthetik piacaik egy részét. Ezt a veszélyt erősíti, hogy az Uruguay-forduló agrártámogatás-csökkentési kötelezettséget ír elő az Unió tagországai számára. Ezzel együtt a CAP-reform keretében csökkenteni kell a mezőgazdasági termelést, hiszen teljesen irracionális az az eddigi gyakorlat, amely az adófizetők

zsebéből finanszírozza az exportot. Ugyancsak piaci oldalon vélik megjeleníteni azt a veszélyt, amely a multinacionális feldolgozó cégek azon érdekében fakad, hogy bizonyos alapanyag-termelést – miután a privatizáció során jelentős feldolgozó kapacitásokat szereztek meg – áttelepítsenek költségtakarékosság okán a keleti országokba. Ez nemcsak piacvesztést, hanem munkahelyek elvesztését is eredményezheti, tehát fokozottan veszélyes.

Az emlegetett potenciális veszélyek másik csoportjába azokat sorolhatjuk, amelyek a *költségek oldaláról* „leselkednek” a már így is „túlterhelt”, az Unió „szegényházába” tartozó déli tagok és Írország mezőgazdaságának finanszírozása miatt, amelyek mint nettó kedvezményezettek a leginkább igénybe veszik a közös alapokat. Rémisztő összegek roppennek fel időnként arra vonatkozóan, hogy különféle feltételek mellett, különféle scenáriók szerint mibe fog kerülni, illetve mibe kerülhet a mai tagoknak a bővülés után a közös agrárpolitika (CAP).

A veszélyek elhárítására, a prognosztizált költségek elkerülésére alapvetően *kettős stratégia körvonalazódik* az EU agrárpolitikáját meghatározó körökben. *Egyfelől* a CAP-reform felgyorsítása az ún. *MacSharry-reform* szellemében, hogy ezáltal megvalósuljon a jelenlegi EU-tagországok mezőgazdasága versenyképességének fokozása a hatékonyság növelése révén, amelynek döntő mozzanata a támogatás jellegű kifizetések és a termelés közötti kapcsolat megszüntetése. A *másik vetületben* ez azt jelenti, hogy a termeléshez kötött támogatásokkal szemben a *közvetlen jövedelemtámogatásokra*, illetve a *vidékfejlesztéshez* kapcsolódó támogatásokra kell a hangsúlyt helyezni. Mindebből az is következik, hogy a *versenyszférában* a mostaninál koncentráltabb üzemi struktúra, nagyobb átlagos üzemméret kialakítása a cél, a jelenleginél is kisebb agrárnépességgel. Így lehetővé válik már viszonylag rövidebb távon is az árak csökkentése (főként a gabona, a tej és a marhahús esetében), amit egy átmeneti időszakban kompenzációval hidalnak át. Eközben a *nem főfoglalkozású üzemek* jövedelem-kiegészítő szerepüket részben az önellátásban, részben a helyi, lokális piacokon megtartják.

A csatlakozás lehetséges következményei felőlünk nézve

Mielőtt megpróbáljuk a csatlakozás számunkra lehetséges következményeit számba venni, talán nem felesleges egy apró, evidenciának tartott, azonban sokszor elfelejtődő *tudományelméleti megjegyzést* tennünk. Ez arra vonatkozik, hogy szükségszerűen megkülönböztetendő egymástól a *prekonceptió* és a *hipotézis*. A kettőt ugyanis gyakran összekeverik egymással. A prekonceptió valójában olyan előfeltevés, amelyet minden áron, minden lehetséges (ál-) tudományos eszközzel bizonyítani igyekeznek, amelynek bizonyításához akár meghamisítanak, elhallgatnak tényeket, vagy félígazságokat, rész-igazságokat sorakoztatnak fel. Ezzel szemben a hipotézis olyan feltételezés, amelyet az egzakt, korrekt tudományos vizsgálódás vagy igazol, vagy sem.

E rövid megjegyzésre azért került sor, mert szükséges leszögezni, hogy *nincs semmi-féle ab ovo fenntartásunk, még kevésbé elutasításunk az EU-hoz való csatlakozást illetően*. Hipotézisünk azonban az, hogy az EU integráció jövője *nem írható le a jelenlegi viszonyok és vélekedések sematikus extrapolációjával*, vagyis az EU fejlődése, az integráció folyamata – beleértve a keleti bővülést is – *nem feltétlenül lesz „törtetlen”, továbbá, hogy az EU-csatlakozásnak a magyar gazdaságra, ezen belül a mezőgazdaságra pozitív és negatív hatásai egyaránt lehetnek*, vagyis a csatlakozás egyidejűleg járhat

előnyökkel és hátrányokkal is. Kérdés, hogy melyek lesznek (lehetnek) a dominánsak, továbbá a pusztán elvi, elméleti lehetőségük, illetve valóságosak, ténylegesen hatók?

A csatlakozás leggyakoribb várható *pozitív következményeként* a protekcionizmus nélküli piacra történő bejutást, a kibővült EU már aposztrofált, mintegy 400 milliós piacát fogalmazzzák meg azok, akik az integráció, a csatlakozás feltétlen hívei. Ez azonban valójában inkább teoretikus, semmint reális, valóságos jövőbeni lehetőség. Az tudniillik soha, sehol nem fogalmazódott meg az EU részéről, hogy a jelenlegi tagállamok saját piacait, vagy annak akár valamely kis szegmensét is önkéntesen, pusztán jószándékból átadnák nekünk. Maximum azt mondják – és ez saját érdekeik alapján még csak nem is nehezményezhető –, hogy a túltermelést, a drága, ráfizetéses exportot építik le. Nem is titkolják, *hogy nem szeretnék piacukat átengedni nekünk*. Fischler, az EU mezőgazdasági főbiztosa éppen Budapesten jelentette ki, hogy nekünk a keleti piacokra kell alapoznunk, nem várhatjuk el, hogy agrárexportunkat az EU-piacokon növeljük. Ez implicite azért azt is jelenti, hogy bár *a harmonizációt, annak minden költségével megkövetelik*, felvételünk feltételeként szabják, a *Közösségi piacokon létező versenyből szándékaik szerint kirekesztenének bennünket*.⁹

Itt kapcsolható be a következő momentum az elemzésbe. A harmonizáció előfeltétele, alapja végső soron a mai sok tekintetben kaotikus, válságban lévő mezőgazdaság, agrárgazdaság „rendbetétele”. Más szóval a *csatlakozás feltétele* egy versenyképes, korszerű, *hatékony agrárgazdaság*. Ennek *megteremtése* azonban *drága*, tőkeigényes, amire a mai nemzetgazdaság, különösképpen pedig a mezőgazdaság a forrásokat önerőből nem tudja biztosítani. Nyilvánvaló az *ellentmondás a cél- és eszközoldal között*, amelynek a feloldása ma nehezen látható.

Logikailag ezen a ponton vethető fel a *mezőgazdaság támogatásának* kérdése. Az EU agrárszakértői, még inkább agrárpolitikusai óva intenek bennünket attól, hogy növeljük a mezőgazdaság támogatását, mert ez rontja a hatékonyság növelését, a versenyképesség fokozását, ami pedig az EU-lét feltétele. Kifejezetten rossz néven veszik, dühödten emlegetik, hogy az 1991-es mélyponthoz képest a támogatások (különösképpen az exporttámogatások) újra nőttek az elmúlt pár évben. A támogatások növelésével szembeni érvek sorában előkelő helyet foglal el annak argumentálása, hogy az EU-ban is csökkentik a támogatásokat, amit egyébként a GATT illetve WTO kötelező érvénnyel ír elő. Csakhogy van itt megint egy kis „bibi”. Nevezetesen az, hogy PSE-ben kifejezve a mi támogatásunk még most sem éri el egyfelől az EU-átlag felét, továbbá, hogy a támogatások ezen szintje megközelítően sem tesz lehetővé akkora jövedelem-szerzést, mint az EU-átlag. Ebből azután egyenesen következik, hogy még ilyen támogatottság mellett sem képes a mezőgazdaság arra a felhalmozásra, amit az a bizonyos, csatlakozáshoz szükséges fejlettségi, termelékenységi, versenyképességi szint megkívánna! Nem beszélve arról, hogy az EU agrártámogatása egyre kevésbé mérhető a hagyományos módon, a PSE révén, mert a támogatások növekvő hányada olyan közvetlen jövedelemtámogatás, amely kívül esik ennek körén. Vagyis az a helyzet, amelybe a Közösség igyekszik bepréselni bennünket, az a „játéktér”, amelyet a csatlakozás kapcsán számunkra kijelölnek az agrárszférában, a vázolt összefüggésben tipikusan a „22-es csapdája”.

Végezetül még egy olyan extrapolálható hatást említünk meg, amely meghatározó jelentőségű a jövő szempontjából. Ha a hatékonyságot, a versenyképességet mint elérendő célt határozzuk meg a csatlakozás előfeltételeként, számolni kell azzal, hogy a *mezőgazdasági foglalkoztatottság* erőteljesen csökkenni fog. Ez a csökkenés időben behatárolt, ha a csatlakozás idejét az ezredfordulóra vagy az azt követő egy-két évre tesszük. Viszonylag jól megbecsülhető különböző termelékenységi szintek elérése ese-

tén a felszabaduló munkaerő száma, amely akár több százezres nagyságrendű is lehet ebben a mondjuk hat-tíz éves periódusban. A gazdaság jelenlegi állapota mellett még a legoptimistább feltételezések szerint sem lehetséges olyan növekedés ebben az időszakban, amely képes lenne ezt a munkaerő-felesleget más nemzetgazdasági területeken felszívni. A munkaerő-felesleget legfeljebb mérsékelheti, ha a gazdasági növekedés beindulásával a belső élelmiszer-kereslet növekszik. Ez azonban kettős vonatkozásban is hipotetikus. Egyrészt hipotetikus a gazdasági növekedés beindulása, másrészt az is, hogy a megnövekedett kereslet a magyar termékekre irányul-e, hiszen köztudottan a hazai piacon is egyre nagyobb részarányban vannak jelen a jobban támogatott, emiatt és más tényezőkből következően is versenyképesebb közös piaci termékek.

Összefoglalva tehát két dologra szerettem volna felhívni a figyelmet egy adott, számunkra különösen fontos nemzetgazdasági szegmens példáján. *Egyrészt* közel sem biztos, hogy az EU fejlődése a politikai deklarációk ellenére azt a lineáris trendet követi, amit ma sokan feltételeznek, és amelyhez mint etalonhoz próbál a hivatalos politika minden erővel igazodni. El kellene gondolkodni azon, milyen egyéb, reális alternatívák lehetségesek az EU, vagy még inkább Európa jövője tekintetében, és ezekhez az alternatívákhoz is célszerű lenne stratégiákat illeszteni. *Másrészt* le kellene vetkőzni azokat az egyoldalúságokat, amelyek a csatlakozás várható pozitív hatásait abszolutizálják. A várható, előre jelezhető pozitív és negatív hatások szembeállításával mérlegelhető a csatlakozás igénye, ne adj' Isten elvetése. Ezt a mérlegelést elmulasztani nem egyszerűen hiba, de kifejezetten bűn lenne a jövő generációkkal szemben.

Jegyzetek

- ¹ E felfogás tipikus példáját találhatjuk Enders, A. – Wonnacott, R. J.: The Liberalisation of East-West European Trade: Hubs, Spokes and Further Complications c. tanulmányában. In: The World Economy, Volume 19, No 3, May 1996. 353–272. o.
- ² Elég, ha arra emlékeztetünk, hogy Olaszország azért tiltotta meg egy időben a juh illetve a juhús bevitelt Magyarországról állategészségügyi szempontokra hivatkozva, mert néhány más országban és Olaszországban (!) járványos száj- és körömfájás volt!
- ³ CEFTA országok. Litvánia, Lettország, Észtország.
- ⁴ Ezen nem segít Maastricht sem, hiszen – mint azt egyre többen állítják – itt is a politikai szempontok deklaratív célú elsődlegessége az, ami a végrehajtást nehezíti és a közösségi kohéziót gyengíti. A Maastrichti Egyezménynek mások által is megfogalmazottan talán éppen az a legnagyobb veszélye, hogy a politikát sokkal inkább öncélként tételezi, nem pedig olyan eszközként kezeli, amely a gazdaság érdekében kerül alkalmazásra. Az ilyen „megoldások” – mint azt Közép- és Kelet-Európában tudjuk – a bürokrácia túlbujánzásának, a centralizált irányításnak a melegágyai, ami előbb-utóbb a gazdasági érdekek háttérbe szorításával, azok csorbításával jár, a gazdasági hatékonyságot pedig rongja.
- ⁵ A „kifelé terelés”, az „elhárító” magatartás ilyen jellegzetes megnyilvánulása, mondhatni „gyöngyszeme”, hogy egyre gyakrabban hallani, hogy a közép- és kelet-európai belépni szándékozók számára az igazi, potenciális, perspektívikus piac a Távol-Kelet lehet, mert az ottani újonnan iparosodott országok az ezredfordulót követően nem lesznek képesek magukat élelmiszerekkel ellátni. Nem beszélve arról, hogy ezek a prognózisok mennyire megbízhatók vagy sem, az mindenképpen elgondolkodtató, hogy a potenciális, de konkrétan nem meghatározott konkurenciától való félelem mennyire erős. Hiszen a fejlett közösségi mezőgazdaság számára ennek a piacnak legalább annyira, ha nem jobban vonzósnak kellene lennie, mint a számtalan sebből vérző, válsággal küszködő, abból kilábalni nagyon nehezen tudó közép- és kelet-európaiaknak.
- ⁶ Ezt erősíti az, a fogyasztás internacionalizálódásával, uniformizálódásával együtt járó folyamat, amelyet természetesen éppen az említett monopóliumok is elősegítenek. A különféle közösségi szabványok, élelmiszerekre vonatkozó előírások stb. a felszínen úgy tűnhetnek, mint tisztán integrációs jelenségek, azonban könnyen belátható, hogy legalább ennyire a monopóliumok globális érdekeit szolgálják.
- ⁷ Lásd többek között: S.Tangenmann and T. Josling: Pre-accession agricultural policies for Central Europe and the European Union, Study commissioned by DG I, European Commission, 1994; Agricultural

Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Summary Report, EU Commission Directorate-General for Agriculture, Working Document, 1995; White Paper on the implication for the CAP of integrating the Central and East European countries into the European Union, EU Agriculture Council, 1996.

- ⁸ Rendkívül tanulságos például a PHARE-program keretében nyújtott eddigi EU-segélyek elemzése, amely egyértelműen bizonyítja, hogy egyfelől a források „visszaszívása” 1990–93 között szolid becslés szerint is legalább 50%-os volt, továbbá a támogatott célok kivétel nélkül az EU érdekeit tartották szem előtt, mert egyrészt olyan területekre irányultak, „...amelyek elhanyagolása az EU számára is negatív hatással járna, például az állategészségügy vagy a növényegészségügy kérdése, a járvány megelőzés vagy a környezetvédelem. Másrészt segítségét azokra a területekre koncentrálna, amelyek fejlesztése saját gazdasági céljai megvalósítását szolgálják: ilyenek például az infrastruktúra, a közlekedés, az energiaellátás fejlesztése... Szintén ebbe a kategóriába tartoznak azok a területek, amelyek támogatása az EU információval való ellátását szolgálja... (Egyes kimutatások szerint minden 1 márkányi segély mintegy 5 márkányi exportot generál)” – mármint a segélynyújtónak – T. L.) Kiss Judit: Segélycsökkentés – A PHARE és a magyar agrárium, Figyelő, 1996. május 16. 52–54. o.
- ⁹ Nem tartozik a szűken vett elemzés körébe, hogy milyen problémák vannak a keleti piacok tekintetében, azt azonban mindenki tudja, hogy nem táplálhatók különösebb illúziók a piacok stabilitását, fizetőképességét, rizikómentességét illetően.

POSSIBLE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF THE HUNGARIAN INTEGRATION INTO THE EU ON HUNGARIAN AGRICULTURE

LÁSZLÓ TÓTH

The transitions following the turn of the 1980s–1990s raised the issues about the future of Europe in a new light. The “European idea”, the expansion of the EU was accompanied with the task of a possible Eastern expansion. The ideas concerning the future, however, are many times one-sided in their attitude and they are based on political and ideological notions, reflexes rather than reality. Still, they do not even meet the criteria of alternativity.

The issues and problems of the future of the integration are especially serious in matters of agriculture. The agriculture of the Community has been known from the beginning as one of the most problematic fields of the integration, which, as the author of the essay sees, is the consequence of the characteristic contradiction of integration and regionalisation and which seems to be justified by all expansions/accessions so far. The future of the EU as whole and the chances of accession for those who are new applicants will largely be determined by the future of the common agricultural policy.

Based on the experiences of the past 7–8 years it is evident that we have to get rid of several illusions and fears that emerged in connection with the future of the European agriculture. There is only one way to do it: Besides forecasting the possible changes of the common agricultural policy, we will have to explore the favourable and unfavourable consequences of the expected accession in order to be able to work out adequate strategies.

The future and possible effects of the agrarian integration are of special importance for Hungary. The ideas outlined in the essay are meant to provide some theoretical support for the creation of the right strategies.

Translated by Zoltán Raffay